

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІСНИК

ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 2 (86)

Науковий журнал,
заснований у серпні 1998 року

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2017

Видається за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 5 від 24.11.2017 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: доктор філософських наук, професор **Петро Саух**
Відповідальний редактор: доктор педагогічних наук, професор **Наталія Сейко**
Відповідальний секретар: **Наталія Бірук**

Міжнародна редакційна колегія:

Юзеф Бремер, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Юрген Гіллесгайм, доктор філологічних наук, професор (Федеративна Республіка Німеччина);
Мігай Кочіш, доктор філологічних наук, професор (Угорщина);
Ярослав Лавський, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Міхаель Мозер, доктор філологічних наук, професор (Австрія);
Дорота Томчик, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Богдан Троха, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Фелікс Чижевський, доктор габілітований, професор (Республіка Польща);
Барбара-Гражина Шевчик, доктор габілітований, професор (Республіка Польща).

Редакційна рада:

Ізабелла Буніятова, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Володимир Єршов, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Наталія Іваницька, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Тарас Кияк, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Віктор Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Василь Німчук, доктор філологічних наук, професор (Україна);
Олександр Чирков, доктор філологічних наук, професор (Україна).

Свідоцтво Державної реєстраційної служби України **КВ № 20016-9816ПР** від 28.05.2013 р.

Наукове періодичне видання

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : науковий журнал. Філологічні науки / [Гол. ред. П. Ю. Саух, відп. ред. Н. А. Сейко]. – Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2017. – Вип. 2 (86). – 153 с.

**ВІСНИК ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Журнал "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка" внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з філології – наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.

**Журнал індексується в таких наукометричних базах:
Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory та CiteFactor**

Сайт видання: <http://visnyk.zu.edu.ua>

Макетування: Вакалюк Т.А.

Коректор: Примак О.В.

В усіх статтях збережено орфографію та пунктуацію авторів

Підписано до друку 29.11.2017 р. Формат 60х90/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 19.1. Обл.-вид. арк 16.7. Тираж 300. Замовлення 86.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40. тел. (0412)431195, 431417

ISSN 2076-6173

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2017

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University

ZHYTOMYR
IVAN FRANKO
STATE UNIVERSITY
JOURNAL

PHILOLOGICAL SCIENCES

Volume 2 (86)

Scientific journal,
founded in August 1998

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
Zhytomyr
2017

*Approved for publication by the Academic Council of Zhytomyr Ivan Franko State University
(protocol № 5 dated from 24.11.2017).*

Editorial Board:

Editor: Doctor of Sciences (Philosophy), Professor **Petro Saukh**
Executive Editor: Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor **Nataliya Seyko**
Executive Secretary: **Nataliya Biruk**

International Editorial Board:

Józef Bremer, PhD with "Habilitation" (Philology), Professor (Republic of Poland);
Jürgen Hillesheim, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Federative Republic of Germany);
Mihály Kocsis, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Hungary);
Jarosław Ławski, PhD with "Habilitation" (Philology), Professor (Republic of Poland);
Michael Moser, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Austria);
Dorota Tomczuk, PhD with "Habilitation" (Philology), Professor (Republic of Poland);
Bogdan Trocha, PhD with "Habilitation" (Liberal Arts, Philology), Professor (Republic of Poland);
Feliks Czyżewski, PhD with "Habilitation" (Philology), Professor (Republic of Poland);
Barbara-Grażyna Szewczyk, PhD with "Habilitation" (Philology), Professor (Republic of Poland).

Editorial Council:

Isabella Buniyatova, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Kateryna Gorodenska, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Volodymyr Yershov, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Nataliia Ivanytska, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Taras Kyiak, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Viktor Moysienko, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Vasyl Nimchuk, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine);
Oleksandr Chyrkov, Doctor of Sciences (Philology), Professor (Ukraine).

Certificate of state registration: № 20016-9816PR from 28.05.2013.

Scientific Periodical

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal : scientific journal. Philological Sciences / [editor P. Saukh, executive editor N. Seyko]. – Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University Press, 2017. – Vol. 2 (86). – 153 s.

**ZHYTOMYR IVAN FRANKO STATE UNIVERSITY JOURNAL
PHILOLOGICAL SCIENCES**

"Zhytomyr Ivan Franko State University Journal" is included in the list of scientific professional publications of Ukraine, which can publish the results of the thesis for a Doctoral and Candidate Degree in Philology – Resolution of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1328 from December 21, 2015

The journal is indexed in Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory and CiteFactor

Website: <http://visnyk.zu.edu.ua>

Modelling: Vakaliuk T. A.
Proofreader: Prymak O. V.

Authors' spelling and punctuation are preserved in the articles.

Signed for printing 29.11.17 p. Size 60x90/8. Offset Paper. Font Times New Roman.
Risograph printing. Conventional printed sheets 19.1. Printed sheets 16.7. Number of copies 300. Order 86.

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
Licence of the Subject of Publishing: Series ZhT № 10 from 07.12.04.
(E-mail): zu@zu.edu.ua
Ukraine, 10008, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Str., 40. tel. (0412)431195, 431417

УДК 821.161

М. М. Мошнорізі,

викладач

(Вінницький національний технічний університет)

opanasuk.mm@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6850-9610

МІФОЛОГІЧНА ОРНІТОЛОГІЯ В ПОЕЗІЇ С. ЧЕРКАСЕНКА

У статті проаналізовано міфопоетичний аспект орнітологічних образів у поезії С. Черкасенка. Метою даного дослідження є проаналізувати орнітологічні міфологеми в поезії С. Черкасенка, звертаючись передовсім до образного рівня творів, використовуючи дослідження української та світової міфології. У статті подано докладний аналіз міфологеми птаха, узагальнено її значення для вираження авторської світоглядної позиції. Основна ідея нашої статті полягає в тому, щоб дослідити особливості авторського використання міфологічних образів птахів.

Ключові слова: орнітологія, міфологема, образ птаха, символ, міфологія.

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямків сучасного літературознавства визнається міфологічний аналіз художнього тексту. Основними поняттями міфоаналізу є міф, міфеми, міфологеми, міфообрази, міфологічні мотиви.

Образ птаха присутній як і в древній міфології різних народів світу, так і в українському фольклорі. Погодимось із Т. Рязанцевою, що в літературі образ птахів наявний як в творчості європейських авторів, так і українських авторів, не змінюючи свого глибинного сенсу, "але з певними модифікаціями, що залежать від індивідуального бачення письменників, яке, своєю чергою, визначається особливостями доби й національної традиції. Це один із тих периферійних образів, які залишаються майже поза увагою дослідників, які згадують птахів здебільшого як складову зображення природи" [1: 550].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У свій час дослідженням міфопоетичного займалися: С. Аверінцев, Р. Барт, М. Еліаде, О. Коляда, О. Лосев, Є. Мелитинський, В. Пропп, Л. Скупейко, Н. Слухай, В. Топоров та інші. Зокрема останнім часом проблемі дослідження міфологеми у творчості С. Черкасенка присвячено наші публікації [2; 3]. Серед літературознавців, які досліджували орнітологічну проблему – О. Афанасьєв, Е. Мелетинський, В. Кононенко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, М. Моклиця, Н. Пастух Т. Рязанцева, С. Саковець, В. Топоров, Л. Ушкалов, О. Селіванова, Н. Слухай, та інші. На думку В. Топорова, "птахи можуть бути божествами, деміургами, героями, перетвореними людьми, їздовими тваринами богів, шаманів, героїв; тотемними предками і т. ін. Вони виступають як особливі міфопоетичні класифікатори та символи божественної сутності, верху, неба, духу неба, сонця, грому, вітру, хмари, свободи, зростання, життя, родючості, достатку, підйому, сходження, натхнення, пророцтва, передбачення, зв'язку між космічними зонами душі, духу, життя" [4: 389].

Поетична спадщина С. Черкасенка неодноразово була об'єктом досліджень В. Бойченка, О. Бабишкіна, Л. Дем'янівської, Л. Дякунова, С. Дяченко, Т. Жицької, Г. Калантаєвської, О. Мишанича, В. Погребенника, В. Школи та інші. Ліричні твори письменника розглядалися О. Сременком, Н. Майбороною, О. Кузьмою, О. Романицею. Про міф, міфологічне в творчості поета частково зверталася лише О. Кузьма. Міфологема птаха в поезії Спиридона Черкасенка не досліджена, тому досліджуване питання наразі є особливо актуальним.

Мета статті – проаналізувати орнітологічні міфологеми в поезії С. Черкасенка, звертаючись передовсім до образного рівня творів, використовуючи дослідження української та світової міфології. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: розглянути уявлення про птаха в різних міфологіях світу, здійснити міфопоетичний аналіз поезії С. Черкасенка та виявити основні варіанти міфологеми птаха в ліриці, дослідити особливості використання орнітологічних міфологеми у поезії письменника.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У творчості С. Черкасенка орнітологічна тематика посідає важливе місце. У контексті творчості поета птах є не просто образом, але й міфологемою, несвідомо взятою з міфології. У модерністській літературі ХХ століття міфологічна свідомість оперує пам'яттю всієї культури і всіх міфологій, тому розглянута міфологема може поєднувати в собі уявлення про птахів різних міфологій і різних культур.

У міфопоетичних текстах різні тварини розподіляються відповідно з архаїчними уявленнями про тричленну вертикальну структуру світового простору. З його верхньою зоною – небесним світом – асоціюються образи птахів; із середнім – земним простором – копитні тварини, бджоли; а з нижньою зоною – підземним світом – гади, риби, миші і деякі інші тварини. У традиційній культурі за тим чи іншим птахом закріпився певний комплекс значень і характеристик [5: 461]. У народних уявленнях образи птахів часто сприймалися як посередники між світом людей і потойбічним світом. У міфології

слов'ян душу людини зображають у вигляді птаха. На думку В. Войтовича, в слов'янській міфології птахів поділяли на чистих (святих, добрих) та нечистих (злих, диявольських). До чистих відносили голуба, ластівку, жайворонка, журавля, лебедя, чайку та ін. До нечистих – ворона, галку, грака, сороку, шуліку, яструба, сову (сича, пугача), горобця та ін. У поезії С. Черкасенка простежується подане протиставлення. Образи птахів у його ліриці та ліро-епосі конкретизовані й названі за видовою належністю. До перших віднесемо солов'я, чайку, жайворонка; до других – сича, ворона, крука. До континууму античних фантастично-міфологічних істот, наділених крилами й здатністю літати віднесемо образи фенікса [6: 145], міфічного коня Пегаса [6: 218], музи в поезії "Моя муза" [6: 187], янголів – "Бліді янголи" [6: 218]. Так само активно зверталася до світових образів Одарка Романова в таких творах як "Народна легенда", "Лінг-Лун. Китайська легенда".

У міфології янголів зображають у вигляді безтілесного духу з білосніжними крилами, позбавленого ознак статі і фізичних властивостей. Зазвичай вони надзвичайно гарні та світлі, оскільки янголи відображають Божественне світло. У вірші "Бліді янголи" автор звертається до традиційного образу ангелів, які злітають у небо: "А в плями газового саява / Злітають янголи бліді, / Веселі, молоді: / Їх лица і уста, / Мов у ляльок, / Підфарблені, червоно-сині, – / Троянди крик на домовині... / А на чолі – / То капелюх чи з терну вінок? //" [6: 219]. За християнською традицією вважається, що ангел – вісник, який повідомляє людям про їхню швидку смерть. С Черкасенко зображає янголів не як посланців Бога, а як молодих юнаків, що загинули, яких не дочекалися матері. Ці юнаки стають янголами після смерті. Автор не випадково використовує мотив підняття в небо молодих, веселих хлопців, які залишають гамір нічного "проклятого" міста. Мотив підняття в небо описує В. Топоров як шлях вгору – на небо: "Якщо для богів, що живуть на небі, але беруть участь і в земних подіях, цей шлях не є дивним, то міфологічно зазначеним винятком є мотиви потрапляння на небо окремих людей (зазвичай за благочинний образ життя і / або для отримання божественних настанов)" [4: 78].

В. Погребенник зазначає, що "більшість письменників другої половини XIX ст. була зорієнтована на поєднання компонентів рідного й інонаціонального фольклору з новочасними літературними засобами з метою органічного й яскравого виразу омріяних ідеалів, утім по мариністичній канві" [7: 21]. Поезія XX ст. успадкувала міфопоетичний зміст образу чайки, яким традиційно позначають жінку, яка переживає душевні страждання. Чайка – птах, що належить до водної стихії. С. Черкасенко написав цикл віршів "Чайка", який присвятив співцеві Івану Франку. І образ чайки автор порівнює з піснею співця: "О чайко! Ти пісня співця голосна, / Що лине над морем широким життя!.. //" [6: 70]. Нетрадиційним є трактування міфологеми чайки в поезії С. Черкасенка. Чайка – це думка поета, що "між хвилями й хмарами в'ється / З бурєю стогне, з громами сміється //" [6: 70]. Такий мотив знаходимо і в поезії Х. Алчевської "Крик чайки". На відміну від традиційного образу, чайка в С. Черкасенка асоціюється з символом борця, якому "Чайка – то дума кохана моя, / Мій демон бентежний: / Мчить нас у хвилях бажань течія / На простір безмежний! / Нудно, тоскно в спокійнім багні / У царстві вмирання, / Линем до хмар ми, що крешуть огні, / Із криком вітання //" [6: 70]. У цій поезії чайка є символом божественної суті, верху, неба, сонця, грому, вітру, хмари, свободи. У міфосвіті автора образ чайки стоїть поряд з птахами, які знаходяться на вершині світового древа. Переважно це місце в міфології слов'ян відводиться орлові. Із образом чайки пов'язаний мотив вільної людини: "Із хвиль уродилась, на скелях зросла / Зміцніла у гromі страшних блискавиць / І вільна, як вітер, як льоти орла / Не знає кайданів, не знає в'язниць //" [6: 70]. Це мотив відображено і в поезії Х. Алчевської "В'ються чайки срібнокрилі". Крик чайки переплітається з мотивом пробудження: "Чайки крик в німій пустелі / Розітнеться самітний, – / Збудить-то заснули скелі / Бій роз'ярених стихій //" [6: 71]. Чайка символізує конкретний видимий образ мрії і мистецтва, тому нерозривно пов'язана з стихією води (морем). Таким чином оспівується зіткнення духу і мистецтва, єдність душевного світу. На нашу думку, порівняння в поезії духу поета і зображення його у вигляді птаха – своєрідна особливість міфологічного мислення С. Черкасенка. Автор поєднує дві стихії – небо і воду (море). Небо – стихія чистоти, де можуть літати птахи. Море символізує "спокійне багно", "царство вмирання", де не може існувати душа поета-творця. Тому знову автор використовує мотив підняття в небо саме поетів-борців. На нашу думку, саме міфологема птаха в цій поезії репрезентує свободу, висоту, невгамовне натхнення.

Жайворонок як за слов'янськими міфологічними уявленнями, так і в поезії С. Черкасенка, провісник весни: "Притьмом розбуджена природа / Вітає дивную весну / І жайворонок вперш заведе / У небі пісню чарівну //" [6: 46]. До міфологеми жайворонка автор найбільш звертається в циклі поезій "Жайворон". Як зазначає О. Афанасьєв: "За переказами всіх народів арійського походження, ці птахи приймалася колись за загально вживаний поетичний образ, із яким усвідомлювалися вітри, хмари, блискавки і сонячне світло; цим стихіям приписувалися властивості птахів, переважно – тих, які вражали розум людини швидкістю свого польоту і силою удару, і навпаки: з птахами були пов'язані міфічні уявлення, запозичені від явищ природи..." [8: 15]. С. Черкасенко міфологему жайворонка теж пов'язує з сонцем: "Я, птах малий, – напровесні / Дзвоню тобі свої пісні, / Свої осанни голосні, / О творче сонце //" [6: 313]. О. Гура вказує, що згідно з польською легендою, Бог підкинув високо вгору грудочку землі, з якого і

з'явилася на світ ця сіра, як земля, пташка. Як шановану, "божу" птицю, жайворонка заборонялося їсти, а вбивати вважалося гріхом. Жайворонки виймав колючі терни з тернового вінця розп'ятого Христа, співав: "Страждає, страждає" (у поляків), щодня приносив новини про Нього Божій Матері, втішав її в горі і передбачав воскресіння Христове. За це він був узятий на небеса і з тих пір невпинно славить Пресвяту Діву своїм співом "Аве Марія". Влітку високо в небі жайворонки годинами проводять час в молитвах. Потім, раптово злітає вгору і йде на сповідь до самого Бога [9: 633]. Жайворонки у поезії С. Черкасенка теж Божа пташка. Як доказ того, автор використовує фрази: "Свої осанни голосні", "Молюсь тобі, о творче Сонце". У християнській міфології богослови вважали спів жайворонка радісною молитвою, зверненою до Бога. І тому не дивно, що в другому вірші циклу "Жайворон" автор розповідає про пісню жайворона: "Моя пісня – то сміх Сонця золотого / Над степами: / Дзвоню в струни свого серденька малого / Од нестями...// "[6: 313]. Пісня жайворона – "Шум гаю, шум розмаю, / Вдень весняний"; "то з гір рокіт, де в каміннях / Б'ють струмені". У другій поезії циклу автор використовує характерну ознаку модерністської поезії – мотив сну, що надає віршу відтінків загадковості, містики, таїни. Гармонія співу жайворонка в поезії "Суша" вступає в дисонанс із напруженим емоційним станом ліричного героя, який бачить злиденне сільське життя, де "Голод-цар крилом вже грізно віє" [6: 67].

Різні народи по-різному визначають причину віртуозного співу солов'я. Пісня солов'я пов'язувалася як з радістю і любов'ю, так і з болем. І в українському фольклорі соловей часто згадується в піснях про кохання. Образ солов'я – символ закоханих. Традиція ця пішла, мабуть, ще з Давньої Греції. Там соловей вважався оракулом у справах любовного залицяння, йому довіряли найпотаємніші таємниці. Пісня солов'я – це пісня кохання, під час шлюбного періоду навесні. Коли соловейко заспіває, його ні з ким не можна сплутати. Міфологема соловейки представлена в циклі поезій "Кохання". У поезії С. Черкасенка соловейко – це нічна пташка, яка співає переважно вночі, від вечора до ранку: "Мовчала ніч. Купались в пахошах троянди, / І з щастя журно десь сміявся соловей... //" [6: 74]. У поезії С. Черкасенка солов'ї єдині свідки освідчення в коханні: "Мовчала ніч, благословляючи признання, / Над щастям десь ридав у співах соловей ... //" [6, 74]. Пісня солов'я пов'язувалася як із радістю та любов'ю, так і з болем: "Свій журний сміх переплітаючи сльозами, / Заснулий сад будив подзвінням соловей ... //" [6: 74]. Солов'ї в поезії С. Черкасенка відчувають людські почуття, і тому птах ридає, плаче, журно сміється, будить подзвінням, пісню лле, у щасті мук сміється. У слов'янській міфології соловей вважається віщою пташкою. У поезії "У хвилини щастя" С. Черкасенко використовує цей мотив: "Любий мій! Там хтось сльозами / Журно дзвонить ... Од тривоги / Серце ние ... – То над нами / Соловейко пісню лле перестороги... //" [6: 75]. У народнопоетичній символіці образ солов'я – це символ людського щастя. Назви віршів, де зустрічаємо образ солов'я красномовно про це говорять: "Хвилини щастя", "У хвилях щастя", "Кохання". Мотив перетворення звучить у поезії "Симфонія ночі". Непоказну зовнішню пташку, автор наділив умінням перетворювати сум, печаль у щастя: "Десь на скарги та жалі / Відгукнулись солов'ї, / Сиплють сміх – / Сиплють перли на кришталі, / Обертають сум, печаль / В чад утіх, / Щастя, радості життя / П'ють до мук, до забуття – / П'ють до дна... //" [6: 78]. Цей птах у ліричних текстах поета виступає як символом мирного, безтурботного життя, своєрідної національної гармонії: "В обіймах сну затиш зеленій сад. / Легкий вітрець в гушавині зітхає. / Спокійно спить акацій ніжних ряд, / І соловей ушух. Мовчить ... дрімає //" [6: 66]. Соловей – провісник Богині Лади, завжди сприймається як щасливий Божий знак, а відсутність співу солов'я свідчить про передчуття біди: "Гей кохана, плачуть струни ... / Чом не втанеш, / Не послушаєш, не глянеш, / Як в розпуці плачуть струни, / Як на поклики мої / Скрізь ушухли солов'ї, / Тільки журно плачуть струни!... //" [6: 80].

Як у пісенному фольклорі, так і в поезії С. Черкасенка міфологема крука символізує передчуття біди, нещастя, смерті, "як трупна птиця чорного кольору зі зловісним криком, ворон – демонічний та пов'язаний із царством мертвих і зі смертю, з кривавою битвою – виступає вісником зла. Оскільки ворон в пошуках їжі порпається в землі, він пов'язаний з нею. Ворон асоціюється з небом, він виконує посередницькі функції між трьома світами – небом, землею, загробним (підземним або заморським) царством, будучи, таким чином, медіатором між верхом і низом" [5].

Образ ворона поширений у міфологічних уявленнях і має глибоку міфологічну семантику, яка обумовлюється деякими універсальними властивостями ворона як птиці, зокрема різким криком і чорним кольором. Чорний колір ворона часто сприймається як набутий від зіткнення з вогнем або димом, в силу покарання бога. Поїдання вороном падалі, за гіпотезою К. Леві-Строса, сприяє тому, що ворон функціонує в міфах як культурний герой: падалі – вже не тваринна, але і не рослинна їжа, тому ворон уособлює якийсь компроміс між хижими і травоядними, протиставлення яких один одному виявляється в кінцевому підсумку пом'якшенням фундаментальної антиномії життя і смерті. Тому ворон сприймається як медіатор між життям і смертю" [5: 132]. "Ворон сприймається як медіатор (головним чином в північних міфологіях) між літом і зимою, сухим і вологим кліматом. Як посередник між водою і сушею він бере участь в міфах про потоп, створюючи "сушу" [5: 132]. Подібне значення має міфологема крука в поезії "Хмарно": "Хмарно... сумно... чорні луки, / Чорне поле, чорний гай. / Вітер стогне, кричуть круки. / Ой чи скоро цьому край? //" [6: 65]. Ця поезія належить до циклу "Весняний мотив". Все в

чеканні весни, в передчутті дощу, якого потребує суха земля, і на який чекає ліричний герой. Це знаходить відображення в душі ліричного героя "пісня крука жалібно бринить". На нашу думку, чорний колір у цій поезії передає душевний стан ліричного героя. Причини суму ліричного героя вагоміші, ніж затримка весни: "Сум у серці хижим круком / Кряче, б'є важким крилом... / Ох, чи скоро ж край всім мукам, / Що нависли над чолом //" [6: 65]. Мотиваційна модель образу ґрунтується здебільшого на асоціативних зв'язках: каркання крука завжди приносить біду. Усе разом створює відчуття тривоги, поганого передчуття. "Як трупна птиця чорного кольору з зловісним криком ворон хтонічний, демонічний, пов'язаний з царством мертвих і зі смертю, з кривавою битвою, з якою пов'язується мотив викльовування вороном очей у жертви" [5]. Мотив викльовування круком очей знаходимо в поезії "Снища": "Вкривають круки зелені луки / І дні і ночі: / – Ой до хвороби ступили дзьоби / Козацькі очі //" [6: 161]. На думку С. Саковець, "ворон постійно фігурує в ситуації "воронячого бенкету": розтинання мертвого тіла, що становило колись частину жрецького обряду. Частки тіла жертви ототожнювали з частинами світу, і це знаменувало подолання космічного хаосу та встановлення гармонійного світового ладу. Поїдання частин тіла жертви, "малого космосу" врятовувало його від зникнення у небутті. Саме це робить ворон у міфі, він – магічний жрець, який вершить головний світовий ритуал. Сідаючи на мертвого, випиваючи кров, тобто знищуючи життя, він його продовжує. По суті, ворон постає деміургом у космогонічному сенсі" [1: 575].

Образ крука в поезії С. Черкасенка є найпоширенішим. На нашу думку, автор вживає назву крук, щоб надати національного колориту образу птаха. Традиційно-фольклорний образ чорних круків автор вживає здебільшого в ліро-епічних творах. Це цикли "Весілля. Сні чорного крука", "Мари чорного крука". Тут крук фігурує в описах битв, віщує загибель героїв і знову постає як деміург: "Я – віщий ворон, я – чорний крук, – / В диму пожарищ / На обгорілий мохуся сук / Дрімаю й чую, як лине гук / Од свіжих згарищ... //" [6: 245]. Ліричний герой у циклі "Весілля. Сні чорного крука" виступає в образі чорного крука, який зазиває зграї гайвороння на "весільний смачний обід". Ворон – це ще й символ кровопролиття і війни, що прагне влаштувати кривавий бенкет над померлими. Пов'язано це з тим, що птахи мають "звичку" кружляти над місцем побоїща та їсти трупи. Автор показує ці події з висоти пташиного польоту. Мотив польоту ліричного героя перегукується з твором Т. Шевченка "Сон". Коли настає ніч ліричний герой лине над Збручем, Горинем на "весільний бенкет". Птахи мимоволі стають свідками "весільного бенкету". Ось що побачили круки, коли прилетіли: "Од Києва до Варшави, / Буде гуку, буде слави / Гей, злітайось на руїни / Знову вільної України! / Тихо всюди, гарно всюди, і зітхнуть безпечно груди... / Скрізь тут попіл, чорні ступи, / Чорні стіни, димарі, / Сплять з похмілля коні, люди / Глянь – он трупи, трупи, трупи / І хрести, і цвинтарі! // "[6: 246]. Образом крука символізує мотив помсти: "Я – чорний ворон, я – вільний крук, – / Кричу в промітні: Устане воля не з панських рук, / Устане воля – із крові й мук / На цілм світі! .. //" [6: 249]. У поезії "Бенкет на бойовищі", як і в думках та історичних піснях, подається типова картина: "бенкетують" на бойовому полі вовки, сови та круки: "Люди б'ються / Груді в груди. / Круки в'ються, / Скиглять сови, / Хочуть звірі м'яса, крові... //" [6: 159]. За визначенням В. Погребенника "Нагнітання психологічного драматизму ... вдало служить постійне в слов'янському фольклорі порівняння ворогів (ворожих думок) із круками..." [7: 45].

На нашу думку, міфологема крука в поезії С. Черкасенка є полісемічною. Як і в західноєвропейській міфології ворон, пов'язаний із негативною символікою, але автор бере за основу фольклорно-міфологічні уявлення слов'ян про птахів та доповнює їх власними уявленнями.

Із глибокої давнини пугач, сова, сич – вісники недоброго. Міфологема сови як символ недоброго відображено і в поезії С. Черкасенка. Сич, як нічна птиця, належить алегоричним фігурам Ночі і Сну. На нашу думку це пов'язано з зовнішніми (нічний і відокремлений спосіб життя, безшумний політ, великі лупаті очі) та звуковими характеристиками птаха (моторошні крики, схожі на стогони душі). У міфосвідомості автора сова – зловісна посланниця загробного світу і вісниця смерті. Мотив страху відображено в поезії "Безсоння": "Всю довгу ніч проклятий сич / На хаті стогне / І – дивна річ – сон тихий пріч / Від мене гоне" [6: 62]. Страх, який нагнав сич, не дає спати усю ніч. Розум малює примар у вікні, чути ридання мух в передчутті смерті, стукіт серця: "Химерний жах темнить в очах, – / Я ліжко кинув... / Лупатий птах навів той страх, – / А щоб ти згинув!.. //". Як зазначає В. Топоров, у міфології перехід у новий простір пов'язаний із почуттям страху: "Новий простір невідомий людині, яка звикла до старого простору і користується ним на деякому рівні несвідомо чи підсвідомо. Нескінченність і незаповненість простору, його порожнеча позбавляють людину всіх можливостей орієнтації, співвіднесення себе з простором і його частинами. Людина в силу цього знаходиться в стані вічного відчуженості від того, хто пізнає Я (саме пізнання простору в цьому випадку ставиться під сумнів) [4: 70–71]. У цій поезії сич виконує роль медіатора в універсальній опозиції "земля – небо". Сова виступає символом ночі. Символ зрілих роздумів, необхідності "подумати і поміркувати над цим вночі". Усі страхи – це невіршені проблеми ліричного героя, які потрібно вирішити [9: 638]. Для поезії С. Черкасенка, як і в народних уявленнях про сов, характерний мотив смерті. Сови злітаються на "криваві бенкети" разом із круками в поезії "Снища", "Бенкет на бойовищі".

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Проаналізувавши значення міфологеми птаха в поезії С. Черкасенка, можна зробити висновок, що образи птахів у його ліриці та ліро-епосі конкретизовані й названі за видовою належністю. До перших віднесемо солов'я, чайку, жайворонка; до других – сича, ворона, крука. Особливу групу становлять фантастично-міфологічні істоти, які наділені крилами й здатністю літати: образи фенікса, міфічного коня Пегаса, музи, янголів. Отже, міфологема птаха є полісемічною і виступає як особливий символ верху, неба, духу неба, вітру, свободи, життя, сходження, натхнення, пророцтва, смерті. У поезії образ птаха, як і в міфологічній системі, нерозривно пов'язаний із образом неба. Висота пташиного польоту протиставлена низині земній, повсякденному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рязанцева Т. Образы птахів у європейській метафізичній поезії : версії і функції / Т. Рязанцева // Сучасні літературознавчі студії. Поетикальні виміри топосу тварини. – Випуск 8. – 2011. – Ч. II. – С. 550–557.
2. Мошноріз М. М. Міфологема ночі в поезії С. Черкасенка / М. М. Мошноріз // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – Одеса, 2015. – № 19. – Том 2. – С. 36–39.
3. Мошноріз М. М. Міфологема води в поезії С. Черкасенка / М. М. Мошноріз // Вісник Донецького національного університету. Серія В : Гуманітарні науки. – Вінниця: ДонНУ, 2015. – №1-2. – С. 172–177.
4. Топоров В. Исследования по этимологии и семантике. Теория и некоторые частные ее приложения. – Т. I. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 816 с.
5. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 512 с. – Режим доступу : <http://www.symbolarium.ru/index.php/VORON>.
6. Черкасенко С. Твори. У 2 т. Поезія. Драматичні твори / С. Ф. Черкасенко ; упоряд., авт. передм. та прим. О. Мишанич. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1991. – 891 с.
7. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття) : [посібник]. – К. : Юніверс, 2002. – 158 с.
8. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу : Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. В трех томах. – Т. 1. – М. : Современный писатель, 1995. – 804 с.
9. Гура А. Символика животных в славянской народной традиции / А. Гура. – М., 1997. – С. 633–639.
10. Иванов В. Птицы / В. Иванов, В. Топоров // Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1980. – Т. 1. – С. 389–406.
11. Саковець С. Орнітологічні образи в поезії В. Стуса : міфологічне і фольклорне наповнення та авторська інтерпретація / С. П. Саковець // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 20. – С. 573–577.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Riazantseva T. Obrazy ptakhiv u yevropeyskii metafizychnii poezii : versii i funktsii [Bird Images in European Metaphysical Poetry : Versions and Functions.] / T. Riazantseva // Suchasni literaturoznavchi studii. Poetykal'ni vymiry toposu tvaryny [Modern Literary Studies. Poetic Dimensions of the Animal's Topos]. – Vypusk 8. – 2011. – Ch. II. – S. 550–557.
2. Moshnoriz M. M. Mifolohema nochi v poezii S. Cherkasenko [Mythologeme of the Night in the Poetry by S. Cherkasenko] / M. M. Moshnoriz // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [International Humanitarian University Herald. Jurisprudence]. – Ser. : Filolohiia. – Odesa, 2015. – № 19. – Tom 2. – S. 36–39.
3. Moshnoriz M. M. Mifolohema vody v poezii S. Cherkasenko [Mythologem of Water in the Poetry of S. Cherkasenko] / M. M. Moshnoriz // Visnyk Donetskoho natsional'noho universytetu. Seriya B : Humanitarni nauky [Bulletin of Donetsk National University Series B: The Humanities]. – Vinnytsia : DonNU, 2015. – № 1–2. – S. 172–177.
4. Toporov V. Issledovaniia po etymolohii i semantike. Teoriia i nekotoryie chastnyie yeie prylozheniia [Studies on Etymology and Semantics. V. 1: Theory and Some of Its Particular Applications]. – M. : azyky lavyanskoj kul'tury, 2004. – 816 s.
5. Slavianskaia myfolohiia. Entsiklopedycheskii slovar' [Slavic Mythology. Encyclopedic Dictionary]. – Yzd. 2-e. – M. : Mezhdunar. otnosheniia, 2002. – 512 s. – Rezhym dostupu : <http://www.symbolarium.ru/index.php/VORON>.
6. Cherkasenko S. Tvory. U 2 t. T. 1. Poeziia. Dramatychni tvory [Writings. In 2 v. V. 1. Poetry. Dramatic works] / S. F. Cherkasenko ; uporyad., avt. peredm. ta prym. O. Myshanych. – K. : Nauk. dumka, 1991. – 891 s.
7. Pohrebennyk V. Fol'kloryzm ukrains'koi poezii (ostannia tretyna XIX – pershi desiatiillytia XX stolittia) [Folklorism of Ukrainian Poetry (the Last Third of the XIXth – the First Decades of the XX Century)] : [posibnyk]. – K. : Yunivers, 2002. – 158 s.
8. Afanasiev A. Poeticheskiie vozzreniia slavian na pryrodu : Opyt sravnyteln'oho izucheniia slavianskykh predanii y verovaniu v svyazy s myficheskimi skazanyyamy druhykh rodstvennykh narodov. V triekh tomakh [Poetry Views of the Slavs on Nature : Experience of Comparative Study of Slavic Traditions and Beliefs in Connection with Mythical Legends of Other Kindred Peoples]. – T. 1. – M. : Sovremennyi pysatel', 1995. – 804 s.
9. Hura A. Symvolika zhyvotnykh v slavianskoj narodnoi tradytsii [Symbolism of Animals in the Slavic Folk Tradition] / A. Hura. – M., 1997. – S. 633–639.
10. Ivanov V. Ptitsy [Birds] / V. V. Ivanov, V. N. Toporov // Mify narodov mira : Entsiklopediia [Myths of the People of the World: Encyclopedia]. – M., 1980. – T. 1. – S. 389–406.

11. Sakovets S. Ornitologichni obrazy v poezii V. Stusa : mifologichne i fol'klorne napovnennia ta avtors'ka interpretatsiia [Ornithological Images of V. Stus's Poetry : Mythological and Folklore Content and Author's Interpretation] / S. P. Sakovets // Naukovi pratsi Kamianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiiienka : Filologichni nauky [Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University Journal : Philological Sciences]. – Kamianets'-Podil's'kyi : Aksioma, 2009. – Vyp. 20. – S. 573–577.

Мошнориз М. Н. Мифологическая орнитология в поэзии С. Черкасенко.

В статье проанализированы мифопоэтический аспект орнитологических образов в поэзии С. Черкасенко. Цель данного исследования – проанализировать орнитологические мифологемы в поэзии С. Черкасенко, обращаясь, прежде всего к образному уровню произведений, используя исследования украинской и мировой мифологии. В статье подано подробный анализ мифологемы птицы, обобщенно ее значение для выражения авторской мировоззренческой позиции. Основная идея нашей статьи состоит в том, чтобы исследовать особенности авторского использования мифологических образов птиц.

Ключевые слова: орнитология, мифологема, образ птицы, символ, мифология.

Moshnoriz M. M. Mythological Ornithology in the Poetry of S. Cherkasenko.

The article is dedicated to the coverage of the actual scientific direction in the literary criticism, namely to the research of the mythopoetics problems in the Ukrainian literature of the beginning of the XX century. Spiridon Cherkasenko is Ukrainian modernist writer, creative work of whom is characterized by a combination of different cultural traditions. Urgency of the work directly related to the absence of studies of S. Cherkasenko poetry from the position of mythopoetics in the national literary criticism.

In particular, mythopoetic aspect of ornithological images in the poetry of S. Cherkasenko is analyzed in the article. The aim of this study is to analyze the ornithological mythologems in the poetry of S. Cherkasenko, primarily referring to the figurative level of works by using the researches of Ukrainian and world mythology. The article contains detailed analysis of mythologem of the bird, summarizes its values for the expression of the author's ideological position. The main idea of our article consists in exploration of the using author's features mythological images of the birds. Using the mythopoetic analysis to interpretation of ornithological images in the poetry of S. Cherkasenko has allowed finding out the similarities of ornithological space in the poetry of the writer with mythopoetic space. The result revealed that the basis of the mythoworld model of S. Cherkasenko poetry is complex of ornithological mythologems that make up certain timespace relations in his poetry. Unconsciously using mythological images in the poetry, S. Cherkasenko supplements them with new shades, creating his own mythoworld. The results of this scientific research are important for the development of the mythopoetics work of art methodology.

Key words: ornithology, mythologem, ornithological images, symbol, mythology.